ӘОЖ 378.4
МРНТИ 14.35.07
DOI 10.56525/PNME8111

ЖАС МАМАНДАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІНІҢ ДАМУЫНА «СЫНИ ДОСТЫҢ» ЫҚПАЛЫ

***Р.Б.Асилбаева, К.Б.Бижанова**
Есенов университеті, Ақтау, Қазақстан
e-mail: rakhila.assilbayeva@yu.edu.kz, karlygash.bizhanova@yu.edu.kz

Аңдатпа. «Сыни достың» рөлі білім беру жүйесінде, әсіресе университет оқытушыларының кәсіби дамуын қолдауда ерекше маңызға ие. Сыни дос – педагогтің кәсіби іс-әрекетіне сыртқы әрі объективті көзқарас білдіріп, оның рефлексия жасауына, тәжірибесін талдауына, кәсіби жетістіктері мен қиындықтарын анықтауына көмектесетін серіктес. Мақалада сыни достың университет оқытушысының кәсіби құзыреттілігін дамытудағы психологиялық және педагогикалық маңызы қарастырылады. Зерттеу барысында психологиялық-педагогикалық әдебиеттерге теориялық талдау жүргізіліп, сыни достық тәжірибесінің оқытушылардың кәсіби өсуіне, педагогикалық шеберлігінің артуына және білім беру сапасын жақсартуға ықпалы зерделенді. Іс-әрекеттегі зерттеу әдіснамасы негізінде жас мамандар мен тәжірибелі оқытушылар арасында сауалнама, тестілеу, бақылау және өзін-өзі бағалау әдістері қолданылды. Алынған нәтижелер сыни достықтың кәсіби сенімділікті нығайтып, рефлексивтік қабілеттерді, кәсіби мотивацияны, сыни ойлау дағдыларын және педагогикалық шешім қабылдау сапасын арттыратынын көрсетті. Сонымен қатар бұл модель кәсіби оқшаулануды төмендетіп, әріптестік ынтымақтастықты, тәжірибе алмасуды және өзара қолдау мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді. Зерттеу нәтижелері жоғары оқу орындарында сыни достық моделін кәсіби даму жүйесіне енгізудің тиімділігі мен практикалық маңызын дәлелдейді.

Түйін сөздер: фасилитация, сыншы дос, сыни дос импактісі, мұғалім, кәсіби құзыреттілік, іс-әрекетте зерттеу.

Кіріспе

Импакт ағылшын тілінен аударғанда түрлі мағына береді. Сыни дос жағдайында әсер ету, тиімділік ұғымдарын береді. Ал сыни дос – бұл сындарлы кері байланыс, қолдау және оқытушыға қауіпсіз және сенімді жағдайда қоңырау шалатын адам. Бағалаушылардан айырмашылығы, сыни достар өзара кәсіби өсуге бағытталған өзара қарым-қатынасқа түседі. Олар перспективалар ұсынады, жетекші сұрақтар қояды және қолдау көрсететін позицияны сақтай отырып, сындарлы сын айтады. Бұл динамика рефлексияға, өзін-өзі тануға және педагогикалық тәжірибені үнемі жетілдіруге ықпал етеді.

«Сыни дос» тәсілінің мақсаты - ұйымды және оның қызметін дамыту үшін тәуелсіз және сенімді ақпаратқа негізделген білім құралдарын беру. «Сыни дос» белгілі бір бағдарламаны іске асыру кезеңінде ұйымның тәлімгері ретінде әрекет етеді.

Ғылыми-техникалық прогресс және елдің үдемелі индустриялық-инновациялық дамуы, ең алдымен, өзінің жоғары зияткерлік қабілеттері мен зерттеу дағдыларын болашақта жақсырақ дамыта алатындарды жұмыспен қамтамасыз етуге бағытталған. Білім беру саласында үздіксіз кәсіби даму оқытушылар мен жас ғалымдар, магистранттар мен докоранттардың тиімді педагогикалық тәжірибесі мен оқу нәтижелерін қамтамасыз етудің негізі болып табылады. Әр түрлі стратегиялар мен тәсілдердің ішінде сыни дос тұжырымдамасы оқытушының өсуіне және оның кәсіби құзыреттілігін арттыруға ықпал ететін күшті катализаторға айналды.

ЖОО-ның оқытушыларының кәсіби құзыреттілігін дамытуда фасилитациялық қызметтің алатын орны ерекше. Фасилитация ұғымы ағылшын тілінен facilitation – қолдау

көрсету дегенді білдірсе, білім беру саласында фасилитацияны жәрдем беру, қолайлы жағдай жасау деп түсіндіріледі. Фасилитацияның бірнеше түрге бөлінеді. Олар: тәлімгер; ментор; кеңесші; эксперт; тьютор; сыни дос. Сыни достан басқаларының бәрі практикада қолданылып жүр. Мақалада сыни достың сыншыл достан айырмашылығы мен оның кәсіби құзыреттілікті дамытуға әсері қарастырылатын болады. Алдымен құзыреттілік ұғымдарының мәнін ашуға тырыстық.

Дамыған елдердің оқыту жүйесінде кеңінен қолданылған «құзыреттілік», «құзырет» ұғымдары жаңа білім стандарты ұстанған басты бағыт ретінде біздің еліміздің білім беру жүйесіне де енді. Мұндай аса жауапты білім деңгейіне жету үшін оқу үдерісін соған сай ұйымдастыра білетін, аталған құзыреттіліктерді игерген, кәсіби құзыреттілігі қалыптасқан мамандарды даярлау міндеті тұр [1].

Маркова А.К. «...психикалық қасиеттердің жиынтығы мүмкіндік беретін психикалық күй дербес және жауапкершілікпен әрекет ету (тиімді құзыреттілік); Қалай адам қабілеті және белгілі бір тапсырмаларды орындау қабілеті функциялары» – деп көрсетті [2].

Отандық ғалым К.С.Құдайбергенова «құзыреттілік» ұғымының ғылыми-әдіснамалық негізін жан-жақты зерделеген. Ғалымның тұжырымдамасы бойынша, білім саласындағы оқытушының құзыреттілігі – нені білуін, нені түсінуін, меңгеруін немесе неге қабілетті екендігін көрсету қабілеті, қандай да бір сұрақтар төңірегінде беделді түрде шешім шығаруы [4]. Сондай-ақ, зерттеуші-ғалым Н.И.Алмазова құзыретті адам қызметінің белгілі бір саласындағы білім мен дағды деп, ал құзыреттілікті аталған құзыретті сапалы қолдану деп түсінеді [6], ал Н.Н.Нечаев құзыреттілікті «өз кәсібін, орындалатын жұмыстардың мәнін, күрделі байланыстар, құбылыстар мен үдерістерді, мақсаттарға жету жолдары мен құралдарын мұқият білу» деп түсіндірсе, Н.Ф.Талызина, М.Ж.Джадрина және т.б. авторлардың пікірінше, «білім», «білік», «дағды» сөздері «құзыреттілік» ұғымын нақты сипаттай алмайды, өйткені «құзыреттілік» – білімді, білікті, дағдыларды және өмірлік тәжірибені қабылдауды игеру деп тұжырымдайды. Кейбір авторлар педагог құзыреттілігіне бастамашылық, жауапкершілік, ынта-жігер, мақсатшылдық, өзін-өзі қамтамасыз ету, еңбекқорлық сияқты жеке қасиеттерді жатқызады [5].

«Кәсіби құзыреттілік» ұғымы ең бірінші жеке тұлғаның кәсіби білімінің деңгейімен, жеке қабілеттерімен, өзін-өзі жетілдіру және үздіксіз іскерлігімен, өз ісіне деген шығармашылығымен, жауапкершілігімен, теориялық білімдерін практикада тиімді қолдана алуымен анықталады.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Сыни достар тұжырымдамасы білім беру контекстінде пайда болды; бұл сенімді адам басқа адамды сыни сұрақтар, деректер және бөгде адамның көзқарасы арқылы оқытуды қолдайтынын білдіреді. Сенімді қарым-қатынас нәтижесінде түзілетін процесс болғандықтан, зерттеуші-педагог пен сыни достың арасындағы қарым-қатынас тұрақтылыққа негізделеді. Онда өзара берік ұстаным болуы қажет, өйткені жұмыс барысында құпия ақпаратты сақтау арқылы оның ішкі әлемінің белгілі бір жақтарын ашатын қарым-қатынас болып табылады. Сенімділікті белгілі бір мінез-құлық әрекеттерін жасау арқылы көрсетуге болады. Мысалы бір адам басқа адамға көмектесуі мүмкін, ал екіншісі өз жоспарының дұрыстығын түсіну үшін келесі адамға жартылай өз жұмысын айта отырып пайдалы кеңестер алуы мүмкін. Кейбір адамдар кеңес алу, ақылдасу үшін өзінің «Ішкі дауысына» ғана сенеді, осылай ішкі құпияны сақтап қалуға тырысады. Сондықтан көмектесетін адамды біз сыншы дос деп қарайтын болсақ, адамның сыншы досы оның тіпті өзі де болуы мүмкін. Дәлірек айтсақ, бір-біріне сену адам мен адам арасындағы қарым-қатынастың шарты деп қарауға болады. Сонымен қатар бұл байланыс бірлескен іс-әрекеттер аясында, бірлесіп шешетін мәселелер немесе кейбір жағдайларда жүзеге асырылатынына қарамастан «Біз» қауымдастығының жүйе құраушы факторы болып табылатын сенім, яғни оның қатысуының арқасында адамдар арасында байланысты орнатуға болады. Сонымен қатар бұл байланыс бірлескен іс-әрекеттер бір жағынан сенімсіз болуы мүмкін емес, ал екінші жағынан қарым-қатынас барысында сенімділік орнатуға ықпал етеді. Сенім өзара әрекеттесуші тұлғалар арасында қарым-қатынас қызметін атқарып қана қоймай онымен бірге

ақпаратты беру және қабылдау процесін коммуникативті процесті түрлендіріп отыратын механизм болып табылады [9].

Бұл бағалау контекстінде қалай жұмыс істейді?

Бағалау контекстінде «сыни дос» тәсілін қолдана отырып, адам бағалауды оқумен біріктіреді. Әсіресе ұйымдардағы гендерлік теңдікті жақсарту сияқты күрделі процестерде мәселені жақсы білетін сыртқы тәуелсіз сарапшылардың болуы өте пайдалы болуы мүмкін. Бұл сарапшылар сенімді инсайдерлер де, тәуелсіз аутсайдерлер де жұмыс істейді. Сенімді инсайдерлер ретінде олар бүкіл процесті басынан аяғына дейін сүйемелдейді, сондықтан олар пайда болғаннан кейін бірден алдағы мәселелерді шеше алу үшін нақты уақыт режимінде қатысу және жұмыс істеу әдістеріне сүйенеді. Бұл интерактивті тәсіл ұйымдардың қажеттіліктерін қанағаттандыру кезінде үлкен икемділікті қамтамасыз етеді. Бағалаушылар жобаны жүзеге асыруға тікелей қатыспайтындықтан, бірақ тақырыпқа қатысты болғандықтан, олар іске асыруға көмектесу және рефлексияны қолдау үшін ақпарат, пікірлер, ұсыныстар, ұсыныстар мен деректерді беру үшін тәуелсіз бақылаушы позициясын пайдалана алады [10].

Білім тәжірибе ешбір идеяны талап етпестен пайдасыз деп санамайды, өйткені бұл оның жобасы емес және ол онымен жұмыс істемейді, ол тек жоба тобына жобаны жаңа идеяларға интерпретация беріп, оны тереңірек, жақсырақ ашуға көмектеседі. Адалдық ұғымы - сыни достың маңызды қасиеті болуы керек: егер ол серіктесіне сәйкес келмесе, онда ол адаммен ашық сөйлесе алмайды, сыни дос келесі адамға бір нәрсені түзетуге кеңес беруі мүмкін, бірақ оның кеңесі адастырмайды. Себебі адам кез-келген ақыл-кеңесті қабылдап оны өз жоспарында тиімді пайдалана білуі өз құқығында. Дегенмен, сыншы дос серіктесіне мейірімді, ол өз әріптесінің барлық әлеуетін ашқанын қалайды. Сондықтан мұндай сыни дос табу оңай емес. Сыни дос ашық кері байланыс береді және нақты кеңестер берудің орнына жағдайды түзетуге шақырады.

Қоғам дамуының қазіргі кезеңіндегі білім беру жүйесі мәдени-тарихи даму моделінің өзгеруіне байланысты айтарлықтай өзгерістерге ұшырайды. Бірақ білім беру жүйесінде қандай реформалар болмасын, нәтижесінде олар белгілі бір орындаушы – педагогқа жабылады. Бұл негізгі инновацияларды іс жүзінде жүзеге асырудың негізгі тұлғасы болып табылатын педагог. Әр түрлі инновацияларды тәжірибеге сәтті енгізу үшін, оның алдына қойылған міндеттерді жаңа жағдайда жүзеге асыру үшін педагог кәсіби құзыреттілік пен кәсібиліктің қажетті деңгейіне ие болуы керек.

Кәсібилік дегеніміз - әр түрлі жағдайларда күрделі әрекеттерді жүйелі, тиімді және сенімді түрде орындайтын адамдардың ерекше қасиеті. "Кәсібилік" ұғымы адамның қоғамдағы қолданыстағы стандарттар мен объективті талаптарға сәйкес келетін кәсіби қызметтің психологиялық құрылымын меңгеру дәрежесін көрсетеді. Кәсібилікке ие болу үшін тиісті қабілеттер, тілек пен мінез, үнемі үйренуге және өз шеберлігін жетілдіруге дайын болу қажет. Кәсібилік ұғымы жоғары білікті еңбек сипаттамаларымен шектелмейді; бұл адамның ерекше дүниетанымы [6]

Адам кәсібилігінің қажетті құрамдас бөлігі Кәсіби құзыреттілік болып табылады. Кәсіби құзыреттілік мәселелері отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектерінде қарастырылады. Кәсіби құзыреттіліктің заманауи тәсілдері мен түсіндірмелері өте әртүрлі. Бүгінгі таңда шетелдік әдебиеттерде кәсіби құзыреттіліктің "терең білім", "тапсырманы барабар орындау жағдайы", "қызметті өзекті орындау қабілеті",- анықтамалары бар.

А.К.Маркова кәсіби құзыреттілікті – «оқытушының қызметін жүзеге асыруға қажетті білім, дағдылары, психологиялық қасиеттері және олардың нормативтік стандарттарға сәйкес іс-әрекетінің жиынтығы» тұрғысынан айқындайды. Оның педагог құзыреттілігі туралы түсінігіне үдеріс (педагогикалық қызмет, педагогикалық қарым-қатынас, жекелік) және еңбегінің нәтижесі (оқушыларды оқуы мен тәрбиелілігі) кіреді. Ол «оқытушының білімі мен білігі оның еңбегінің шынайы құрылымынан тұрады», – деп тұжырымдайды. Ол педагогтың кәсіби құзыреттілігін зерттей отырып, оқытудың тиімділігін қамтамасыз ететін дағдыларды және педагогтың жеке қасиеттерін топтастырады және педагогтың кәсіби құзыреттілігі – «жеткілікті жоғары деңгейде педагогикалық қызмет, педагогикалық қарым-қатынас,

оқытушының тұлғасы жүзеге асырылатын, сондай-ақ оқушыларды оқыту мен тәрбиелеуде жақсы нәтижелерге қол жеткізетін ерекше еңбек», – екендігін көрсетеді [2].

Сондай-ақ, оқытушының кәсіби құзыретін Г.М.Коджаспирова «педагогикалық қызметтің қалыптасуын, педагогикалық қарым-қатынастарды және белгілі бір құндылықтарды, идеалдар мен педагогикалық сана-сезімді ұстаз ретінде қалыптастыруды оқытушының жеке басын анықтайтын қажетті білім» ретінде түсіндіреді [8].

Университет оқытушысының кәсіби құзыреттілігі - көп факторлы құбылыс, ол оқытушының теориялық білім жүйесін және оларды нақты педагогикалық жағдайларда қолдану тәсілдерін, оқытушының құндылық бағдарларын, сондай-ақ оның мәдениетінің интегративті көрсеткіштерін (сөйлеу, қарым-қатынас стилі, өзіне және оның қызметіне, білімнің байланысты салаларына қатынасы және т.б.) қамтиды.

Сонда кәсіби құзыреттілік деп табысты педагогикалық қызмет үшін қажетті кәсіби және жеке қасиеттердің жиынтығын айтады. Педагогикалық қызметті, педагогикалық қарым-қатынасты өте жоғары деңгейде жүзеге асыратын, даму мен тәрбиеде тұрақты жоғары нәтижелерге қол жеткізе білген педагогті кәсіби құзыретті деп атауға болады.

Сыни достық қарым-қатынастың негізінде оқытушының кәсіби дамуына терең әсер ететін әртүрлі психологиялық динамика жатыр. Біріншіден, сыни досының болуы *Психологиялық қауіпсіздік* сезімін дамытады, бұл мұғалімдерге тәуекелге баруға, жаңа стратегиялармен тәжірибе жасауға және сотталудан қорықпай мәселелерді ашық талқылауға мүмкіндік береді. Бұл қауіпсіздік жүйесі мағыналы ойлау мен өсу үшін маңызды осалдықты ынталандырады. Сонымен қатар, сыни дос ұсынған кері байланыс когнитивті диссонансты ынталандырады, бұл педагогты олардың қазіргі тәжірибесі мен қалаған нәтижелері арасындағы сәйкессіздіктерге қарсы тұруға итермелейді. Бұл ыңғайсыздық өзгерістерге күшті ынталандыру ретінде қызмет етеді және өзін-өзі оқыту процесін күшейтеді.

Кәсіби құзыреттілікке әсері:

Сыни дос импактісі қарапайым психологиялық қолдаудан асып түседі және оқытушының кәсіби құзыреттілігіне тікелей әсер етеді. Тұрақты диалог, мәселелерді бірлесіп шешу және тәжірибе алмасу арқылы сыни достар мұғалімдерге оқу стратегияларын, сыныпты басқару әдістерін және бағалау әдістерін жетілдіруге көмектеседі. Бұл бірлескен зерттеу оқытушылар қауымдастығында үздіксіз жетілдіру және инновация мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді. Сонымен қатар, сыни достық рефлексиялық тәжірибені күшейтеді, бұл мұғалімдерге өздерінің сенімдерін, құндылықтарын және оқу шешімдерін сыни тұрғыдан талдауға мүмкіндік береді. Мұндай өзін-өзі көрсету оқытудың тиімділігін арттырып қана қоймайды, сонымен қатар оқушылардың қажеттіліктері мен оқу процестерін тереңірек түсінуге ықпал етеді. Нәтижесінде оқытушылар бейімделгіш, жанашыр және эмпатикалық тәжірибеге айналады, студенттерінің әртүрлі қажеттіліктерін қанағаттандыруға жақсы дайындалады.

Кәсіби құзыреттіліктің психологиялық құбылыстары:

Кәсіби құзыреттілік тек педагогикалық дағдыларды ғана емес, сонымен қатар оқытудың когнитивті, эмоционалды және тұлғааралық аспектілерін де қамтиды. Оның негізінде өзіндік тиімділік жатыр - Оқу тапсырмаларын тиімді орындау және студенттердің оқуына оң әсер ету қабілетіне сену. Сыни досыңыздың болуы бұл өзін-өзі тиімділікке айтарлықтай әсер етуі мүмкін, бұл оны растауды, көтермелеуді және сындарлы сынды қамтамасыз етеді, осылайша оқытушының сенімділігі мен өзіндік тиімділік сезімін арттырады.

Кәсіби құзыреттілікті дамыту - бұл жеке кәсіби қасиеттерді дамытуға, кәсіби тәжірибені жинақтауға, үздіксіз даму мен өзін-өзі жетілдіруді көздейтін кәсіби тәжірибені игеру мен жаңғыртудың динамикалық процесі.

Кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру кезеңдерін бөліп көрсетуге болады:

1. интроспекция және қажеттілікті түсіну;
2. өзін-өзі дамытуды жоспарлау (мақсаттар, міндеттер, шешу жолдары);
3. өзін-өзі көрсету, талдау, өзін-өзі түзету.

Кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру циклдік процесс болып табылады, өйткені педагогикалық қызмет процесінде кәсібилікті үнемі арттыру қажет, және әр уақытта аталған кезеңдер қайталанады, бірақ жаңа сапада.

Кәсіби құзыреттілік деп шешім қабылдаумен байланысты белгілі бір қызмет түрін жүзеге асыру үшін жеткілікті білім, іскерліктер мен дағдылар деңгейін, тәжірибені көрсететін іскерлік және жеке қасиеттердің интегралды сипаттамасын түсіну әдеттегідей.

Зерттеу нәтижелері және талқылау. Оқытушының кәсіби құзыреттілігін дамытуда «Сыни дос» тәсілі 1970 жылдардағы «Сыни педагогиканың» білім беру реформасынан бастау алады; ол өзін-өзі бағалау негізінде құрылған. 1993 жылы 2-Анықтама тұжырымдалды, сыни дос - арандатушылық сұрақтар қоятын, басқа объектив арқылы тексерілетін деректерді беретін және басқа адамға сыни достық көзқарас ұсынатын сенімді адам. Сыни дос ұсынылған жұмыстың барлық контекстін және тұдғаны ынталандыратын нәтижелерді түсіну үшін уақытты қажет етеді. Сыни дос - бұл жұмысты сәтті атқарудың психологы десе болады. «Сыни дос» тәсіліне қызмет мүмкіндіктерін кеңейтетін бағалау әдісі әсер етті. Бұл әдіс халықаралық деңгейде нығайтылған бағыттың бөлігі болып табылады, ол қызметте бағалауды тікелей қолдануға баса назар аударады және инновациялар мен одан әрі дамуды күшейтуге бағытталған.

Сыни дос тәсілі студенттерге жауапкершілікті беру, әртүрлі пікірлерді құрметтеу, сенімді қарым-қатынас, өзара көмек және өзара оқытуды қамтамасыз етеді. Сондықтан сыни дос жоғары білімге үштен енгізілуі мүмкін негізгі себептері:

Бұл кешенді тәсіл; барлық кері байланысты қамтиды - жазбаша, ауызша, оқытушыдан студентке, студенттен студентке, студенттен оқытушыға; сіз бірнеше пайдалана аласыз бір мезгілде қалыптастырушы бағалаудың баламалы құралдары;

Студенттерге қарқынды сындарлы кері байланыс беріледі оқушылардың дамуына бағытталған;

Ашықтық пен сенімді дамытуға бағытталған тұрақты қалыптастырушы кері байланыс адамдар арасындағы қарым-қатынаста салауатты қарым-қатынастың алғышарттары ретінде және жемісті ынтымақтастық.

«Сыни дос» процесі оң қарым-қатынасты дамытуға бағытталған, рефлексия мен оқуды қайта қарастыруды ынталандыру. Бұл процесс бірлескен процеске негізделген оқыту жағдайларын жақсартатын оқыту болып табылады:

- Топтың барлық мүшелері жағымды әсерлерді жақсы түсінеді
қалыптастырушы кері байланыс және ынтымақтастық;
- Олардың жаңалықты зерттеуге дайындығын арттырады;
- Оқушылардың сынға дайындығын арттырады;
- Жауапкершілік сезімін арттырады;
- Топта өзара сенім, өзара түсіністік және өзара көмек.
- Адал және сыни кері байланысты қамтамасыз етеді
- Тәжірибелі бақылаушы және тыңдаушы
- Арандатушылық / шиеленіскен сұрақтар қоюға қабілетті
- Қолдау мен қоңырау арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз етеді
- Сізді және/немесе контекстті өте жақсы түсінеді немесе оны дамытуға уақыт жұмсайды.

Өзіндік тәжірибені зерттеумен салыстырмалы талдау: Сыни дос педагогтің жеке қажеттіліктерін ескере отырып, жеке қолдау мен кері байланысты ұсынса, іс-әрекетті зерттеу мен рефлексияның жүйелі негізін қамтамасыз етеді. Өзіндік тәжірибені зерттеу жоспарлау, әрекет ету, бақылау және рефлексия циклдарын қамтиды, олар негізделген шешімдер қабылдаумен және үнемі жетілдірумен аяқталады. Екі тәсіл де өзін-өзі көрсетуге және бірлескен оқытуға баса назар аударғанымен, олардың фокусы мен әдістемесі әртүрлі.

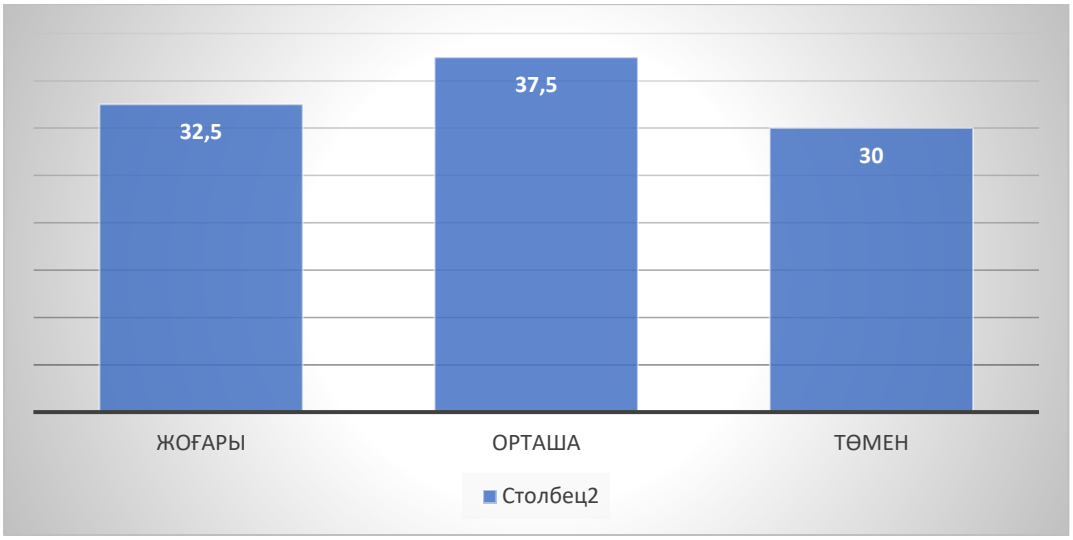
Зерттеу жұмысына 60 респондент қатысты. Олардың сипаттамасына келетін болсақ, жас ерекшеліктері 28 бен 52 аралықты құрады. Зерттеу жұмысы Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университетінің оқытушылары мен магистранттары онлайн

эксперимент жұмысымызға қатысты. Зерттеу бойынша шыққан нәтижелерді 1- кестеден көруге болады.

1-кесте.Университет оқытушыларының кәсіби құзыреттілігінің ерекшеліктері

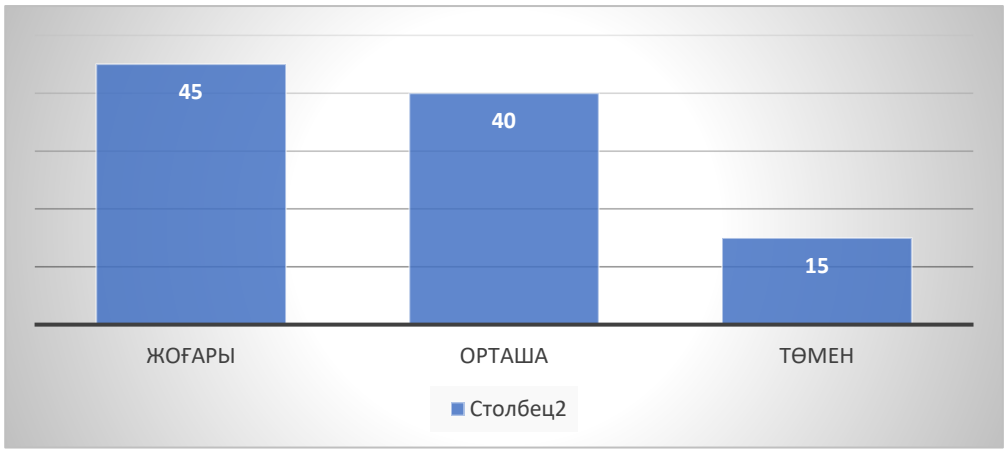
Қатысушылар	жоғары	орташа	төмен
магистранттар	13	15	12
оқытушылар	18	16	6

Зерттеу нәтижелері бойынша 1 топ респонденттерінің 32,5% кәсіби құзыреттілік деңгейі едәуір жоғары деуге болады. Сол жоғары деңгейді 2 топ респонденттері 45% нәтижелерінен де көруге болады (1-сурет).

1- сурет. Топ респонденттерінің кәсіби құзыреттілігінің пайыздық көрсеткіші

Жас мамандардың өз кәсіби құзыреттіліктерін дамыту мүмкіндіктері көп болып келеді. Кәсіби құзыреттілікті дамытуға сыни достың ықпалы негізінде өзіндік тәжірибесін жақсартудың түрлі формаларында белсенділік таныта алады.

2- сурет. 2 топ респонденттерінің кәсіби құзыреттілік деңгейінің пайыздық көрсеткіші

1 топта 37,5% және 2 топта респонденттердің 40% кәсіби құзыреттіліктің орташа деңгейі тән (2-сурет). Олардың кәсіби дағдылары бірқатар өнімдерді тудыруға мүмкіндік береді. Алайда, респонденттердің уақыт мүмкіндіктерінде шектеулер болады. Олардың кәсіби

дамуындағы кедергілердің ең үлкені «қорқыныш» болып табылады. Сәтсіздіктен қорқу олардың қиялдарын байлап отыратыны белгілі.

1 топ респонденттерінің 30% және 2 топтың 15% кәсіби даму деңгейі төмен деңгейде деп айтуға болады. Олар мүмкін өзіндік тәжірибелерін жақсарту үшін өз қабілеттеріне сене алмау негізінде орын алады. Анықтау эксперименті нәтижесінде сыни досты бастапқы қабылдау барысында кәсібі тұрғыда даму серпілісі байқала қоймайды.

Анықтау экспериментінің нәтижесі бойынша сыналушыларға сыни дос тауып, өзіндік тәжірибесімен бөлісуді және тәжірибелі оқытушылардың сыншы дос қызметін атқару жолдарын ұсындық.

Сыни достық механизмдері іс-әрекеттегі зерттеудің циклдерімен салыстыру:

Сыни достық пен іс-әрекеттегі зерттеу кәсіби дамудың ортақ мақсатына ие болғанымен, олар өздерінің көзқарастары мен негізгі психологиялық механизмдері бойынша ерекшеленеді. Іс-әрекеттегі зерттеу жүйелі зерттеу мен рефлексияға баса назар аударады, мұнда мұғалімдер жоспарлау, әрекет ету, бақылау және рефлексия циклдары арқылы өз тәжірибелерін белсенді түрде зерттейді және жетілдіреді. Керісінше, сыни достық тұлғааралық динамика аясында әрекет етеді, өсуді ынталандырудағы әлеуметтік қолдау мен диалогтың рөлін көрсетеді.

Кәсіби тәжірибені дамытудың бір тәсілі - "Action research" - іс-әрекеттегі зерттеу. Іс-әрекетті зерттеу тәсілін құру идеясы психолог ғалым, тұлғаның динамикалық теориясының негізін қалаушы К.Левинге тиесілі [9]. Іс-әрекеттегі зерттеу тек өзінің кәсіби тәжірибесі аясында ғана зерттеуші өзінің кәсіби қызметі барысында байқалған қиындықтарды немесе проблемаларды анықтай алады. Зерттеуді тікелей, бірақ оқытушының өзі немесе өз кәсіби қызметін жақсы жаққа өзгерте алатын мұғалімдер тобы жүргізуі керек

Тәжірибелі оқытушы үшін сыни дос болудың маңыздылығы:

Кері байланыс беру: сыни дос зерттеуші оқытушыға зерттеу жұмыстарына кері байланыс береді, бұл зерттеу әдістемесін, дәлелдерін және нәтижелерін нақтылауға және жақсартуға көмектеседі.

Сыни ойлауды ынталандыру: сыни доспен өзара әрекеттесу зерттеуші оқытушыны сыни ойлауға ынталандырады, оған өз жұмысын талдауға, мәселелерді анықтауға және оларды шешудің тиімді стратегияларын жасауға мүмкіндік береді.

Қолдау және Мотивация: сыни дос зерттеу іс-әрекетінің қиын кезеңдерінде зерттеуші мұғалімге эмоционалды қолдау мен мотивацияны қамтамасыз етеді, бұл оған өзіне деген сенімділікті сақтауға және ғылыми жетістіктерге жетудегі кедергілерді жеңуге көмектеседі.

Эмоционалды қолдау: сыни дос көрсеткен эмоционалды қолдау көбінесе оқумен байланысты стресс пен оқшауланууды жеңілдетеді. Эмпатияны, қолдауды және мұқият болуды ұсына отырып, олар тәрбиешілерге қиындықтарды тиімдірек жеңуге мүмкіндік беру арқылы өміршеңдік пен әл-ауқатты нығайтады.

Әлеуметтік оқыту және ынтымақтастық: сыни досыңызбен диалогқа қатысу Әлеуметтік оқыту мен ынтымақтастықты жеңілдетеді, өйткені тәрбиешілер өз идеяларымен, ресурстарымен және стратегияларымен бөліседі. Бұл бірлескен зерттеу мұғалімдер өздерінің ұжымдық қабілеттеріне оң өзгерістер енгізу қабілетіне сенген кезде ұжымдық тиімділік сезімін дамытуға ықпал етеді.

Сыни дос - оқытушының ғылыми зерттеулері барысында қолдау, сындарлы сын және шабыт ретінде әрекет ететін адамды білдіреді. Бұл зерттеу бағыттарын анықтауға ғана емес, сонымен қатар олардың нәтижелерін сыни тұрғыдан бағалауға көмектеседі, бұл ғылыми жұмыстардың сапасын жақсартуға және зерттеу белсенділігін дамытуға ықпал етеді.

Қорытынды. Қорыта келе, сыни дос оқытушының кәсіби құзыреттілігін дамытудағы психологиялық фактор ретіндегі рөлін асыра бағалау қиын екенін атап өткен жөн. Қолайлы орта құру, когнитивті диссонансты ынталандыру және рефлексиялық тәжірибені ынталандыру арқылы сыни достар Оқытушының дамуы мен оқу тиімділігін арттыруда шешуші рөл атқарады. Жас мамандар мен оқытушылар мұғалім мамандығының қиындықтарын шарлауды жалғастыра отырып, сыни досының болуын қолдау мен мүмкіндіктердің шамшырағына

айналады, бұл маңызды кәсіби дамуға ықпал етеді және сайып келгенде, барлық мүдделі тараптар үшін білім беру тәжірибесін байытады.

Сондай-ақ, сыни достың білім беру жүйесіндегі рөлі, жалпы айтқанда, кәсіби және ұйымдастырушылық жетілдіруге оқытушылар мен жас мамандардың қатал шындыққа, эмоционалды күрделі тақырыптарға және өз іс-әрекеттерін ашық бағалауға жол бермеуі кедергі келтіруі мүмкін екенін мойындауға негізделген. Сонымен қатар, сыни дос болудың рөлі, егер бұл мәселелер сындарлы, қолдаумен және кәсіби түрде шешілмесе, әрбір тұлға ащы шындықтан, эмоционалды тақырыптардан және тиімділікті ашық бағалаудан аулақ болуға бейім болатындығын мойындауға негізделген. Осы себептерге байланысты сыни достар — әріптестер немесе үшінші тарап эксперт мамандары болсын — университет оқытушыларына оқыту үдерісін, өзіндік тәжірибесін жақсартуға көмектесуде маңызды рөл атқарады деп тұжырымдауға болады.

Сонымен, университет оқытушыларының кәсіби құзыреттілігінің дамуына сыни достың үлесі зор. Өйткені, сыни дос өзіндік тәжірибені және өзіңе сырттан қарауға көмектеседі және қателіктерді түзетіп оларды қайталамауға жол көрсетеді. Бұл өз кезегінде әр педагогтың кәсіби құзыретті маман болуына үлкен мотивация береді. Сондықтан, әрбір жас маман, оқытушы және зерттеушіге оның өмірлік және кәсіби тәжірибесінде сыни дос тауып онымен жұмыс істеу қажет болады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. ҚР Өмір бойы оқу (үздіксіз білім беру) //ҚР үкіметінің 2021 ж, 8 шілдесі. № 471 қаулысы. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000471

2. Педагогтің кәсіби стандарты. Астана, 2017. //https://astana.atameken.kz/uploads/content/files/%D0%9F%D0%A1%20%D0%9F%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3_%D0%BA%D0%B0%D0%B7.pdf

3. Хуторской А.В. Ключевые компетенции: технология конструирования // Народное образование. – 2003.

4. Краевский В.В., Лемдер И.Я. Теоретические основы процесса обучения. - М.: Педагогика, 2012 – 260с.

5. Алмазова Н.И. Когнитивные аспекты формирования межкультурной компетентности при обучении иностранному языку в неязыковом вузе: автореф. ... док. пед. наук. - СПб., 2003.- 47 с.

6. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностноориентированной парадигмы образования // Народное образование. - 2003. - №2. - С. 58-64.

7. Оқытушының өзіндік тәжірибесін зерттеуі. Әдістемелік құрал / Сагинов К.М., Ермағамбетова Г.Н., Атейбек С.Т. – Астана: Педагогикалық шеберлік орталығы. АОО «Назарбаев Зияткерлік мектептері», 2014. – 147 с.

8. Lewin K. Field theory in social science. New York: Harper & Row, 2010. –P 169.

9. Wilson E. School-based Research. London: Sage, 2013. - 357 p.

10. Абдыкеримова Э.А., Калиева Г.А. Білім беру жүйесінде геймификация құралдарын қолданудың мүмкіндіктерін талдау. YESSENOV SCIENCE JOURNAL №3 (48)-2024. 181-183 б.

REFERENCE

1. QR Omi`r bojy` oqu (uzdi`ksi`z bi`li`m beru) //QR uki`meti`ni`ng 2021 zh, 8 shi`ldesi` 471 qauly`sy`. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000471

2.Pedagogti`n kasi`bi standarty`. Astana, 2017. https://astana.atameken.kz/uploads/content/files/%D0%9F%D0%A1%20%D0%9F%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3_%D0%BA%D0%B0%D0%B7.pdf

3. Khutorskoj A.V. Klyuchevy`e kompetenczii: tekhnologiya konstruirovaniya // Narodnoe obrazovanie. – 2003.

4. Kraevskij V.V., Lemder I.Ya. Teoreticheskie osnovy` proczessa obucheniya.- M.: Pedagogika, 2012 – 260s.

5. Almazova N.I. Kognitivny`e aspekty` formirovaniya mezhkul`turnoj kompetentnosti pri obuchenii inostrannomu yazy`ku v neyazy`kovom vuze: avtoref. dok. ped. nauk. - SPb., 2003.- 47 s.

6. Khutorskoj A.V. Klyuchevy`e kompetenczii kak komponent lichnostnoorientirovannoj paradigmy` obrazovaniya //Narodnoe obrazovanie. - 2003. - #2. - S. 58-64.

7. Оқу`tushy`ny`ң өzi`ndi`k tәzhi`ribesi`n zertteui`. Adi`stemeli`k құral / Saginov K.M., Ermagambetova G.N., Atejbek S.T. – Astana: Pedagogikaly`q sheberli`k ortaly`gy`. AOO «NZM», 2014. – 147 s.

8. Lewin K. Field theory in social science. New York: Harper & Row, 2010. -P169

9. Wilson E. School-based Research. London: Sage, 2013. - 357 p.

10. Abdykerimova E.A., Kaliyeva G.A. Analysis of the Possibilities of Using Gamification Tools in the Education System. YESSENOV SCIENCE JOURNAL, No. 3 (48), 2024, pp. 181–183.

ИМПАКТ «КРИТИЧЕСКОГО ДРУГА» НА РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ВУЗА

Р.Б.Асилбаева, К.Б.Бижанова
Университет .Есенова, Актау,Казахстан
e-mail: rakhila.assilbayeva@yu.edu.kz, karlygash.bizhanova@yu.edu.kz

Аннотация. Роль «критического друга» в системе образования, особенно в профессиональном развитии преподавателя университета, имеет важное значение. Критический друг — это партнёр, который помогает педагогу конструктивно оценивать свою профессиональную деятельность, осуществлять рефлексию, анализировать собственный опыт и повышать компетентность. В статье рассматривается психологическое значение критического друга в развитии профессиональной компетентности преподавателя университета. На основе анализа психолого-педагогической литературы и практических примеров выявлено его влияние на карьерный рост, педагогическую эффективность и профессиональный опыт преподавателя. В ходе исследования был использован подход исследования в действии, проведены анкетирование, тестовые задания и методы самооценки среди молодых специалистов и опытных преподавателей. Результаты показали, что критическая дружба повышает профессиональную уверенность, рефлексивные способности, мотивацию и качество принятия педагогических решений. Кроме того, данная модель снижает профессиональную изоляцию, усиливает сотрудничество и поддержку между коллегами. Выводы исследования подтверждают важность внедрения модели критической дружбы в систему профессионального развития.

Ключевые слова: фасилитация, критический друг, импакт критического друга, преподаватель-исследователь, профессиональная компетентность, исследование в действии.

THE IMPACT OF A «CRITICAL FRIEND» ON THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF A UNIVERSITY TEACHER OF A HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

R. Assilbayeva, K. Bizhanova
Yessenov University. Aktau, Kazakhstan.
e-mail: rakhila.assilbayeva@yu.edu.kz, karlygash.bizhanova@yu.edu.kz

Abstract. The role of a “critical friend” in the education system, especially in the professional development of a university teacher, is highly important. A critical friend is a partner who helps a teacher constructively evaluate professional activity, reflect, analyze personal experience, and improve competence. The article examines the psychological significance of a critical friend in developing the professional competence of university teachers. Based on the analysis of psychological and pedagogical literature and practical examples, its influence on career growth, teaching effectiveness, and professional experience is identified. The study used an action research approach, including questionnaires, test tasks, and self-assessment methods among young specialists and experienced teachers. The results showed that critical friendship increases professional confidence, reflective abilities, motivation, and the quality of pedagogical decision-making. In addition, this model reduces professional isolation and strengthens cooperation and support among colleagues. The findings confirm the importance of introducing the critical friendship model into the professional development system.

Keywords: facilitation, critical friend, impact of a critical friend, research teacher, professional competence, action research.